

УДК 342.9:351.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2026-1-9>

Назар Юрій Степанович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8059-4413>

ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У МЕХАНІЗМІ НАДАННЯ СТАТУСУ ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

***Анотація.** У статті проаналізовано проблеми дотримання принципу правової визначеності у механізмі надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.*

Наголошено, що принцип правової визначеності як один з основних елементів верховенства права у сучасних умовах має стати «дорожньою картою» для правотворчості та правозастосування з метою забезпечити передбачуваність ситуацій і правовідносин, а також стабільність правового становища особи.

Відзначено, що неузгодженість норм законів, які регулюють одну і ту ж сферу, колізії норм права в нормативно-правових актах різної юридичної сили, їх вплив на правозастосовну практику призводять до недотримання в окремих випадках принципу правової визначеності під час надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Необхідним є внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» і Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, якими було б усунуто неузгодженість і невідповідність між нормами права у цих актах та Законі України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат» (Закон № 3999-IX).

*Однак, ще до внесення відповідних змін до законодавства, принцип правової визначеності дає можливість використовувати пріоритет застосування норми з найбільш сприятливим для особи тлумаченням (*in dubio pro tributario*). Органи опіки і піклування та суди, керуючись принципом забезпечення найкращих інтересів дитини, мають можливість для надання статусу дитини, яка постраждала від воєнних дій чи збройних конфліктів, застосовувати поняття «психологічне насильство», визначене у Законі № 3999-IX, а не в Порядку. Це дозволить захистити (шляхом надання відповідного статусу) права дітей, які зазнали моральних та психологічних страждань через те, що вони стали свідком жорстоких подій (ракетних обстрілів, травмування чи загибелі людей), спричинених збройною агресією російської федерації проти України не в населених пунктах, розташованих на територіях безпосередніх воєнних (бойових) дій.*

***Ключові слова:** правова визначеність, принципи, верховенство права, якість закону, адміністративна процедура, адміністративний суд, рішення Європейського суду з прав людини, правозастосування, дитина, психологічне насильство, захист прав дитини, статус, воєнні дії та збройні конфлікти.*

Nazar Yurii. On the issue of observing the principle of legal certainty in the mechanism of granting the status of a child affected by military operations and armed conflicts

***Abstract.** The article analyzes the problems of adhering to the principle of legal certainty within the mechanism of granting the status of a child affected by military operations and armed conflicts.*

It is emphasized that the principle of legal certainty, as one of the core elements of the rule of law in modern conditions, should serve as a “roadmap” for law-making and law enforcement to ensure the predictability of situations and legal relationships, as well as the stability of an individual’s legal standing.

The author notes that inconsistencies between legal norms governing the same sphere, conflicts of law in regulations of different legal force, and their impact on law enforcement practice lead to occasional failures to comply with the principle of legal certainty when granting the status of a child affected by military operations and armed conflicts. There is a pressing need for amendments to the Law of Ukraine “On Childhood Protection” and the Procedure for granting the status of a child affected by military operations and armed conflicts. These

amendments should eliminate inconsistencies and discrepancies between the norms of these acts and the Law of Ukraine No. 3999-IX "On Social Protection and Support for Children Affected by the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine...".

However, even before such legislative changes are enacted, the principle of legal certainty allows for the priority application of the norm with the interpretation most favorable to the person (in dubio pro tributario / in dubio pro reo logic). Guardianship authorities and courts, guided by the principle of the best interests of the child, have the opportunity to apply the definition of "psychological violence" as established in Law No. 3999-IX rather than in the Procedure. This will facilitate the protection (through the granting of relevant status) of the rights of children who have suffered moral and psychological distress due to witnessing violent events (missile strikes, injuries, or deaths) caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, even outside of settlements located in areas of direct military (combat) operations.

Key words: *legal certainty, principles, rule of law, quality of law, administrative procedure, administrative court, European Court of Human Rights rulings, law enforcement, child, psychological violence, protection of children's rights, status, military operations and armed conflicts.*

Вступ. Стабільність функціонування соціальних систем в умовах війни є чи не найважливішим завданням суспільства та держави, яке реалізується за допомогою низки чинників. Одним з ключових чинників слід вважати дотримання умов правової визначеності як складової принципу верховенства права. Адже стабільність і послідовність нормативно-правового регулювання, передбачуваність правозастосування публічною адміністрацією та адміністративними судами, врахування легітимних очікувань осіб є тією основою, на якій будуються відносини довіри між громадянами та державою, забезпечується підтримка населенням діяльності інститутів публічної влади, формується стійка структура протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам національній безпеці.

Правова визначеність має охоплювати усі сфери суспільного життя. Але умови війни виводять на перший план окремі сфери, які потребують особливої уваги. Захист однієї з найбільш вразливих категорій осіб – дітей, є однією з таких сфер, де інститути держави повинні вжити усіх заходів для забезпечення дотримання правової визначеності. На порталі «Діти війни» (платформа, яка надає актуальну та зведену інформацію про дітей, які постраждали внаслідок війни в Україні) вказано, що з 24 лютого 2022 року до 18 січня 2026 року поранено 2 334, постраждало від сексуального насильства – 23 дитини, депортовано або примусово переміщено понад 20 000 дітей [1].

Ефективний захист прав дитини в цих обставинах передбачає й розширення соціаль-

них гарантій, зокрема через механізм надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Метою статті є здійснити аналіз дотримання принципу правової визначеності у механізмі надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, і на підставі цього аналізу сформулювати пропозиції щодо удосконалення законодавства про захист прав дітей та правозастосовної практики.

Матеріали та методи. Методологічну основу статті становить сукупність методів і прийомів наукового пізнання, об'єднаних системним підходом, що дало змогу комплексно дослідити дотримання принципу правової визначеності у механізмі надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Зокрема, метод аналізу використано для з'ясування змісту принципу правової визначеності, а також умов надання відповідного статусу дитині, формально-логічний і порівняльно-правовий методи послугували під час аналізу нормативно-правової бази, рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та українських судів у досліджуваній сфері.

Теоретичні аспекти та проблеми реалізації принципу правової визначеності, у тому числі й у сфері адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, були предметом досліджень Я. Берназюка, Л. Богачової, С. Головатого, П. Гуйвана, М. Козюбри, В. Кравчук, Т. Кравцової, Л. Луць, Ю. Матвєєвої, А. Приймака, М. Смоковича, Л. Чеханюк та інших науковців. Питання правового

захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, розглядалися у роботах Б. Л. Василюка, С. С. Єсімова, Ю. В. Іщенко, М. В. Коваліва та інших авторів. Проте наукового аналізу питання чи дотримується принцип правової визначеності у механізмі надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, здійснено не було.

Результати. Важливість для стабільності функціонування суспільства принципу правової визначеності в епоху пізнього постмодернізму із постулатами стратегічної невизначеності та пост-правди важко переоцінити. Адже, саме цей принцип є одним із провідних для забезпечення належного світопорядку, він охоплює процеси та засоби забезпечення стабільності досягнення правопорядку і на міжнародному рівні, і на національному [2, с. 21–22]. Значимість цього принципу зростає й через кризу системи вищого рівня – верховенства права як інституційного підґрунтя демократичного суспільства. World Justice Project за результатами дослідження індексу верховенства права за 2025 рік (проаналізовано 143 країни) констатує, що глобальна рецесія у сфері верховенства права прискорюється, стан верховенства права погіршується в більшості країн восьмий рік поспіль [3]. Dr. Geoffrey Swenson на початку 2025 року відзначив, що у світовому масштабі верховенство права сьогодні переживає кризу, для подолання якої критично важливим є утвердження принципу верховенства права як фундаменту для міжнародного порядку, що базується на визначеності (правилах) [4]. Українські науковці та практики також наголошують на кризових явищах і організаційно-правових проблемах у сфері верховенства права, передусім зумовлених умовами війни [5; 6, с. 177] і недовірою міжнародно-правового механізму запобігання та зупинення російської збройної агресії [7, с. 327]. При цьому правову визначеність пропонують вважати основоположним і комплексним елементом верховенства права [8, с. 14], який у сучасних умовах як елемент останнього не втрачає свого надзвичайно важливого значення, а знаходить нові, більш

сучасні підходи до розуміння та застосування верховенства права [9, с. 31].

Практика розгляду принципу правової визначеності як елемента верховенства права склалася, передусім, на підставі прецедентних рішень Європейського суду з прав людини [10; 11; 12], які своєю чергою слугували підґрунтям для висновків Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційської Комісії). У п. 41 та 46 доповіді Венеційської Комісії ухваленої на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) зазначається, що правова визначеність як один з безумовних складників верховенства права (правовладдя) передбачає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачуваності ситуацій та правовідносин [13]. П. 44-51 цієї доповіді розкривають окремі складові принципу правової визначеності з урахуванням правотворчої чи правозастосовної сфер. Після оприлюднення доповіді практика ЄСПЛ щодо наповнення змісту цього принципу поглиблювалася. Зокрема щодо «якості закону», ролі підзаконних актів, вимог передбачуваності [14], встановлення строків для звернення як засобу правової визначеності [15], відновлення правової визначеності шляхом відновлення усталеної адміністративної практики [16], довготривалої відсутності приведення законодавчих актів у відповідність до Конституції як порушення принципу правової визначеності [17] тощо.

В українському правовому полі спочатку Конституційний, Верховний та інші суди сформулювали підхід до розуміння принципу правової визначеності як складової верховенства права, а потім й законодавець це положення закріпив у законах України «Про адміністративну процедуру» (2022 року) та «Про правотворчу діяльність» (2023 року). У них, зокрема, зазначено, що принципами адміністративної процедури є верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності [18], а правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципу верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями,

рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя [19]. Однак зміст цього принципу в інших нормах законів не розкрито.

Конституційний суд України у рішенні від 6 червня 2019 року № 3-р/2019 запропонував правову визначеність (як складову конституційного принципу верховенства права) розуміти як сукупність вимог до організації та функціонування системи права, процесів правотворчості та правозастосування у спосіб, який забезпечував би стабільність юридичного становища індивіда [20]. Верховний суд у своїх рішеннях акцентує увагу на тому, що як елемент верховенства права принцип правової визначеності передбачає, що закон, як і будь-який інший акт держави, повинен бути якісним, щоби виключити будь-який ризик свавілля [21], а на рівні правозастосування показником правової визначеності може слугувати стабільність і передбачуваність правозастосовної практики [22].

Аналіз правових позицій європейських та українських інституцій дозволяє виокремити основне спрямування принципу правової визначеності – правове регулювання та правозастосування повинне забезпечувати передбачуваність ситуацій і правовідносин та стабільність правового становища особи. Досягається це дотриманням сукупності вимог до правотворчої діяльності та правозастосування.

У наукових дослідженнях такими вимогами вважають: якість закону (чіткість, ясність, точність закону, доступність і зрозумілість норм права), правова передбачуваність, стабільність і незмінність законодавства, гарантованість правомірних (легітимних) очікувань, визначеність повноважень органів влади, обмеження їх дискреції, усталена судова практика [23, с. 92], ніякого покарання без закону, неможливість притягнення до відповідальності і покарання двічі за одне і те саме правопорушення [8, с. 14], забезпечення узгодженості правозастосовної, передовсім судової практики, повага до принципу *res judicata*, обов'язковість судових рішень та їх неухильна виконуваність [24, с. 371] тощо. Ці вимоги не є універсальними. Їх слід аналізувати залежно від конкретної правової ситуації.

Для аналізу дотримання принципу правової визначеності у механізмі надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, варто дослідити вимоги як до правотворчої, так і правозастосовної діяльності. Щодо правотворчості, то і в судових рішеннях, і в наукових дослідженнях акцентується на «якості закону» як складової принципу правової визначеності. У п. 51 рішення у справі «Шокін проти України» ЄСПЛ підтвердив сформовану правову позицію, відповідно до якої якість закону передбачає, щоб він був доступним для зацікавлених осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні, а також у п. 56 відзначив, що суперечність правових актів як підстава для різного тлумачення і відповідно протилежного підходу під час правозастосування є невідповідністю критеріям необхідної чіткості та точності і як наслідок порушує вимогу «якості закону» [25]. Тобто правові норми не повинні бути суперечливими, а мають узгоджуватися між собою.

Поняття дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, положення про те, що надання дитині відповідного статусу здійснюється органом опіки та піклування за місцем звернення або за місцем виявлення такої дитини, а також вказівка про врегулювання порядку та умов надання статусу на рівні нормативно-правового акту Кабінету Міністрів України містяться у ст.ст. 1, 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» [26]. Поняття психологічного насильства, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (далі – психологічне насильство), визначено у п. 2 постанови Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2017 року № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» (далі – Порядок) [27].

Терміни «дитина, яка постраждала внаслідок збройної агресії російської федерації проти України» та «психологічне насильство, якого зазнала дитина внаслідок збройної агресії російської федерації проти України» містяться у ст. 2 Закону України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації».

ції проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат» (далі – Закон № 3999-IX) [28].

Обидва закони регулюють одну і ту ж сферу правовідносин – соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Як зрозуміло із їх назв, преамбул та окремих статей, якщо норми Закону України «Про охорону дитинства» визначають соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок будь-яких воєнних дій та збройних конфліктів – тобто є загальними, то приписи Закону № 3999-IX спрямовані на регулювання конкретного випадку – захист та підтримка дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Так, Закон України «Про охорону дитинства» регулює забезпечення реалізації прав дитини на соціальний захист (преамбула закону), у тому числі дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (ст. 30-1 «Захист дітей, які перебувають у населених пунктах, розташованих на територіях активних та можливих воєнних (бойових) дій, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів»), а Закон № 3999-IX визначає правові та організаційні засади державної політики у сфері соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, інструменти соціального захисту та підтримки таких дітей залежно від шкоди, завданої їм збройною агресією (преамбула закону).

Законодавець, бажаючи надати додатковий захист дітям, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та диференціювати способи захисту залежно від завданої дітям шкоди, через недотримання правил нормопроєктування не лише не досяг цієї мети, але й розбалансував правовий механізм соціального захисту цієї категорії дітей, поставив під сумнів дотримання принципу правової визначеності у цій сфері. Проблемним є питання узгодженості норм законів, які регулюють одну і ту ж сферу, колізії норм права в нормативно-правових

актах різної юридичної сили, які впливають на правозастосовну практику, а дискусійним залишається доцільність прийняття Закону № 3999-IX як окремого законодавчого акту. Відповідно до п. 1 ч. 4 Закону України «Про правотворчу діяльність» (набув чинності, однак ще не введений у дію) нормативно-правовий акт має охоплювати всю необхідну сферу його дії. Тому доцільно було надзвичайно важливе питання соціального захисту та підтримки дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, врегулювати шляхом внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» та інших законодавчих актів. Це дозволило б і врегулювати запровадження заходів соціального захисту та підтримки дітей залежно від заподіяної їм шкоди, й одночасно уникнути узгодженості та колізійності норм.

Прикладом узгодженості норм Закону України «Про охорону дитинства» та Закону № 3999-IX є визначення дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, та дитина, яка постраждала внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. За вимогами нормопроєктування (зокрема, вимогами до змісту нормативно-правового акту) термін «дитина, яка постраждала внаслідок збройної агресії російської федерації проти України» повинен відповідати ширшому законодавчому терміну – «дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Натомість у Законі № 3999-IX розширено критерії віднесення дитини до постраждалих – такою є не лише дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена, депортована або примусово переміщена, залучалася до участі у військових формуваннях, незаконно утримувалася, у тому числі в полоні, втратила батьків (одного з батьків), опікуна, піклувальника, позбавлена батьківського піклування внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту, але й дитина, яка: зазнала травмувань (шкоди) до народження; була внутрішньо переміщена або переміщена

за кордон, залишила своє місце проживання (перебування) з метою уникнення негативних наслідків збройної агресії російської федерації проти України; перебувала на територіях, на яких ведуться або велися бойові дії, або в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), на тимчасово окупованій території.

Очевидно, що законодавець мав на меті надати соціальний захист ширшій категорії дітей, що є цілком виправданим та необхідним. Однак спосіб реалізації цього наміру був обраний невірний. Якщо законодавець хотів диференціювати способи соціального захисту і підтримки дітей залежно від заподіяної їм шкоди (як визначено у преамбулі Закону № 3999-IX) доцільно було б виокремити категорії, яким надається захист шляхом отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, з відповідним інструментарієм та категорії дітей, які отримують соціальний захист за допомогою інших способів.

Серед колізій норм права в нормативно-правових актах різної юридичної сили, які впливають на правозастосовну практику (згідно ч. 1 ст. 66 Закону України «Про правотворчу діяльність» такі колізії вважаються невідповідністю між нормами права у нормативно-правових актах) слід звернути увагу на невідповідність обсягу поняття психологічне насильство, закріпленого у Законі № 3999-IX та у постанові Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2017 року № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Крім різниці, зумовленої неузгодженістю у законодавчих визначеннях дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (збройної агресії російської федерації проти України), у Законі № 3999-IX вказані обставини, які відсутні у Порядку. Зокрема, психологічним насильством визнаються страждання, зумовлені тим, що дитина стала свідком жорстоких подій (ракетних обстрілів, травмування чи загибелі людей), спричинених збройною агресією російської федерації проти України.

У практиці правозастосування, яка складалась щодо надання статусу дитини, яка по-

страждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, у зв'язку із зазначенням психологічного насильства, основним критерієм для прийняття позитивного рішення (до внесення змін 14.05.2025 року до ст. 30-1 Закон України «Про охорону дитинства» та 01.09.2025 року до Порядку) було наявність причинно-наслідкового зв'язку між моральними, психологічними стражданнями дитини і воєнними діями, збройним конфліктом та іншими пов'язаними з цим обставинами (оскільки за попередньої редакції Порядку психологічне насильство не потребувало доведення, за чинної редакції Порядку таке доведення є необхідне). У постанові від 24.01.2023 у справі №360/3668/18 Верховний Суд наголосив на необхідності такого зв'язку між воєнними діями, збройним конфліктом на території населеного пункту, включеного до Переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та фактом настання обставин (насильство, каліцтво тощо), які мали негативний вплив на стан здоров'я та розвиток дитини, оскільки, виходячи із поняття дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то саме внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту така дитина мала зокрема зазнати психологічного насильства [29]. Тобто наявність факту воєнних дій, збройного конфлікту як необхідної умови для надання статусу пов'язувалася з віднесенням території населеного пункту, в якому дитина зазнала психологічного насильства до закріпленого на підзаконному нормативно-правовому рівні переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії (залежно від моменту виникнення відносин такі переліки визначалися розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерства розвитку громад та територій України [30; 31]).

Така практика зумовила прийняття рішень суб'єктами публічної адміністрації, правомірність яких підтвердили адміністративні суди щодо відмови у наданні статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, якщо дитина зазнала психо-

логічного насильства не в населених пунктах, внесених до відповідних переліків. У постанові Третього апеляційного адміністративного суду від 11.03.2025 у справі № 160/18185/24 зазначено, що законний представник звернувся до суб'єкта владних повноважень з метою надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, у зв'язку із зазнанням дитиною психологічного насильства під час проживання з 24.02.2022 до моменту звернення в м. Кривий Ріг. Зазначалося, що обставинами, які мали найбільший негативний вплив на стан здоров'я та розвиток дитини, є: дитина боялась вибухів, ховалися в ванній кімнаті, в тому числі кілька разів на ніч, в дитини розвинулось порушення сну, з'явилося відчуття тривоги, дитина позбавлена можливості навчатись в повну міру своїх можливостей. Суб'єкт владних повноважень прийняв рішення про відмову у наданні відповідного статусу, обґрунтовуючи це тим, що у поданому із заявою пакеті документів відсутні будь-які докази перебування (проживання) дитини на території, на якій ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окуповані російською федерацією. Відповідність рішення нормам матеріального і процесуального права підтвердили адміністративні суди першої та апеляційної інстанцій [32].

Чи зазнають моральних та психологічних страждань діти, які стали свідками ракетних обстрілів, травмування чи загибелі людей, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, не на території населених пунктів, в яких велися безпосередньо бойові дії, а в інших містах, селищах та селах країни? Позитивна відповідь на це питання зумовлена як об'єктивно встановленими фактами психотравмуючого впливу, так і соціологічними дослідженнями, і знайшла своє відображення у цитованих вище нормах Закону № 3999-ІХ. Зокрема, за результатами опитувань ЮНІСЕФ констатував поширеність психологічних наслідків війни серед дітей в Україні – половина дітей віком 13–15 років має проблеми зі сном, а кожен п'ятий потерпає від нав'язливих думок та спогадів, які є типовими симптомами посттравматичного

стресового розладу; через постійні обстріли діти в Україні майже не мають можливості оговтатися від страждань і травм, пов'язаних із війною, а кожна сирена, кожен звук вибухів приносять ще більше переживань [33].

Такі діти мають отримати правовий та соціальний захист, у тому числі за допомогою надання їм статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Підґрунтям для прийняття рішень суб'єктами владних повноважень, а також відповідних правових актів адміністративними судами може слугувати реалізація вимог принципу правової визначеності.

Роль правозастосування для реалізації принципу правової визначеності вказана у п. 65 рішення ЄСПЛ у справі «Веренцов проти України» – завжди існуватиме потреба у роз'ясненні нечітких норм або тих, що потребують пристосування до обставин, що змінюються. З іншого боку, хоча визначеність є вкрай необхідною, вона може спричинити надмірну жорсткість, а закон повинен бути здатним встигати за обставинами, що змінюються. Відповідно багато законів неминуче сформульовані у термінах, що тією чи іншою мірою є нечіткими, та тлумачення й застосування яких є питанням практики [34]. Для суб'єктів владних повноважень, які за допомогою правил адміністративної процедури прийматимуть рішення про надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, принцип правової (юридичної) визначеності вказаний у Принципах державного управління, які ґрунтуються на чинних актах *acquis* ЄС, правових інструментах ОЕСР, інших міжнародних стандартах, а також на передовій практиці держав-членів ЄС та ОЕСР (розроблених Програмою SIGMA) [35], закріплений у ст. 4 Закону України «Про адміністративну процедуру», та розтлумачений Верховним Судом як складова належного урядування в адміністративній процедурі, що є сукупністю вимог до застосування суб'єктом владних повноважень норм права у спосіб, який забезпечував би стабільність юридичного становища особи [36]. Адміністративні суди широко використовують у судових рі-

шеннях тлумачення ЄСПЛ принципу правової визначеності на підставі ч. 2 ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України – суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини.

У п. 57 рішення у справі «Щокін проти України» відзначено, що коли національне законодавство припускало неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків платників податків національні органи були зобов'язані застосувати підхід, який був би найбільш сприятливим для платника податків [25]. Узагальнюючи ці на інші правові висновки, Верховний Суд вказав, що відповідно до вимог принципу правової визначеності правозастосовчий орган у випадку неточності, недостатньої чіткості, суперечливості норм позитивного права має тлумачити норму на користь невідомого суб'єкта (якщо однією зі сторін спору є представник держави або органу місцевого самоврядування), адже якщо держава нездатна забезпечити видання зрозумілих правил, то саме вона і повинна розплачуватися за свої прорахунки. Це так зване правило пріоритету норми за найбільш сприятливим для особи тлумаченням [37]. У цьому контексті Я. Берназюк наголошує, що в Україні правовий підхід щодо незастосування судом положень правового акта, що не відповідає критерію «якість закону» (норма закону або іншого нормативного акта, виданого на основі закону, або якщо норми різних законів, або нормативних актів дозволяють неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків особи у її взаєминах із державою), та, відповідно, тлумачення такої норми права у спосіб, що є найбільш сприятливим для захисту прав та інтересів особи, ґрунтується на положеннях ч. 1 ст. 57 Конституції України («кожному гарантується право знати свої права і обов'язки»), а також (у деяких правовідносинах) на прямій вказівці на необхідності застосування правила про пріоритет норми з найбільш сприятливим для особи тлумаченням (*in dubio pro tributario*) [38].

Такий підхід дозволяє під час правозастосування використовувати закріплене у Законі

№ 3999-IX визначення психологічного насильства, зміст якого включає й страждання, зумовлені тим, що дитина стала свідком жорстоких подій (ракетних обстрілів, травмування чи загибелі людей), спричинених збройною агресією російської федерації проти України, не на території населених пунктів, в яких безпосередньо велися бойові дії. У цьому випадку пріоритет застосування норми з найбільш сприятливим для особи тлумаченням (*in dubio pro tributario*) може бути обґрунтований приписами Закону України «Про охорону дитинства» про забезпечення найкращих інтересів дитини. У преамбулі цього закону зазначено, що він встановлює основні засади державної політики у сфері охорони дитинства, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини. Таким забезпеченням вважаються дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно, у тому числі, й до стану здоров'я (ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»). Крім того, зміст принципу забезпечення найкращих інтересів дитини щодо дітей, які постраждали від воєнних дій чи збройних конфліктів як таких, що перебувають у складних життєвих обставинах, розкривається у ст. 23-1 цього закону. Усі дії щодо дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, спрямовуються на захист прав та інтересів дитини, усунення причин таких обставин і забезпечення безпечних умов її утримання та виховання, надання їй та її батькам комплексу необхідних послуг та соціальної допомоги.

У цьому випадку принципу забезпечення найкращих інтересів дитини будуть відповідати дії та рішення суб'єктів владних повноважень, які для надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, використовуватимуть приписи Закону № 3999-IX щодо обсягу поняття «психологічне насильство».

Висновки. Принцип правової визначеності як один з основних елементів верховенства права у сучасних умовах має стати «дорожньою картою» для правотворчості та правозастосування з метою забезпечити передбачуваність ситуацій і правовідносин, а також

стабільність правового становища особи. Його реалізація дозволяє упорядковувати суспільні відносини та досягати стійкості правової системи, що є одним з найважливіших завдань в реаліях усе зростаючої невизначеності.

Неузгодженість норм законів, які регулюють одну і ту ж сферу, колізії норм права в нормативно-правових актах різної юридичної сили, їх вплив на правозастосовну практику призводять до недотримання в окремих випадках принципу правової визначеності під час надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Необхідним є внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» і Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, якими було б усунуто неузгодженість і невідповідність між нормами права у цих актах та Законі України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат». Це стосується, передусім, узгодження понять: «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» і «дитина,

яка постраждала внаслідок збройної агресії російської федерації проти України»; «психологічне насильство, якого зазнала дитина внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» і «психологічне насильство, якого зазнала дитина внаслідок збройної агресії російської федерації проти України».

Однак, ще до внесення відповідних змін до законодавства, принцип правової визначеності дає можливість використовувати пріоритет застосування норми з найбільш сприятливим для особи тлумаченням (*in dubio pro tributario*). Органи опіки і піклування та суди, керуючись принципом забезпечення найкращих інтересів дитини, мають можливість для надання статусу дитини, яка постраждала від воєнних дій чи збройних конфліктів, застосовувати поняття «психологічне насильство», визначене у Законі № 3999-ІХ, а не в Порядку. Це дозволить захистити (шляхом надання відповідного статусу) права дітей, які зазнали моральних та психологічних страждань через те, що вони стали свідком жорстоких подій (ракетних обстрілів, травмування чи загибелі людей), спричинених збройною агресією російської федерації проти України не в населених пунктах, розташованих на територіях безпосередніх воєнних (бойових) дій.

Список використаних джерел:

1. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua>
2. Луць Л. А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 21–27. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/2>
3. The Global Rule of Law Recession is Accelerating. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>
4. Geoffrey Swenson. Rule of law in crisis: The need for a new approach. URL: <https://www.citystgeorges.ac.uk/news-and-events/news/2025/january/rule-of-law-crisis>
5. Україна представила звіт про стан верховенства права в умовах війни – Лубінець. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/335582-ukraine-predstavila-otchet-o-sostoyanii-verkhovenstva-prava-v-usloviyakh-voyny-lubinets>
6. Матвеева Ю. Права людини та верховенство права: значення в умовах війни. *Матеріали ІХ (XXII) Львівського форуму кримінальної юстиції 26–27 жовтня 2023 року*. Львів, 2023. С. 177–193. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e754ee5-011a-47d5-b71d-29a9ddd2ab50/content>
7. Жукорська Я. М. Порухення міжнародно-правових зобов'язань Організацією Об'єднаних Націй у контексті здійснення збройної агресії російською федерацією проти України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 7. С. 327–322. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.61>
8. Кравчук В. М. Зміст принципу правової визначеності як необхідної складової верховенства права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 10–15. DOI: [10.35774/app2019.04.010](https://doi.org/10.35774/app2019.04.010)
9. Матвеева Ю. І. Правова визначеність: pro and contra. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 29–32. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2018.29-32>
10. Case of the Sunday Times v. the United Kingdom № 1. 26 April 1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57584%22%5D%7D>

11. Case of Steel and others v. the United Kingdom. 23 September 1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58240%22%7D>
12. Case of Brumarescu v. Romania. 28 October 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58337%22%7D>
13. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Report on the Rule of Law, Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session Venice, 25–26 March 2011. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)
14. Case of Magyar Kétfarkú Kutya Párt v. Hungary. 23 January 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-180310%22%7D>
15. Case of Radomilja and others v. Croatia. 20 March 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-189061%22%7D>
16. Case of Vegotex International S.A. v. Belgium. 3 November 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-220415%22%7D>
17. Рішення ЄСПЛ у справі «Веніамін Тимошенко та інші проти України» від 02 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44#Text
18. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
19. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 06 червня 2019 року № 3-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19#Text>
21. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2018 року у справі № 800/284/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72525458>
22. Постанова Верховного Суду від 17 лютого 2021 року у справі № 9901/56/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95849044>
23. Чеханюк Л. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 85–95. DOI: 10.33270/02252901.10
24. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
25. Рішення ЄСПЛ у справі «Щокін проти України» від 14 жовтня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text
26. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n383>
27. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : постанова Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2017 року № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-п#Text>
28. Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат : Закон України від 08 жовтня 2024 року № 3999-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text>
29. Постанова Верховного Суду від 24 січня 2023 року у справі №360/3668/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108594040>
30. Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2015 № 1275-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-р#Text>
31. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією : наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025 № 376. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#n16>
32. Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 11 березня 2025 року у справі № 160/18185/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126004933>

33. За два роки війни в Україні діти у прифронтових районах провели понад 5000 годин, або майже 7 місяців, свого дитинства у бомбосховищах. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/ukraine-two-years>

34. Рішення ЄСПЛ у справі «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text.

35. The Principles of Public Administration, OECD, Paris, 2023. URL: <https://www.sigmaxweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023-edition-UKR.pdf>

36. Постанова Верховного Суду від 15 серпня 2024 року у справі № 460/13317/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121036341>

37. Постанова Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі №911/1521/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82970539>

38. Берназюк Я. О. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Верховний Суд*. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>

References:

1. Dity viiny [Children of War]. (n.d.). <https://childrenofwar.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Luts, L. A. (2023). Pryntsyp pravovoi vyznachenosti: suchasnyi stan ta perspektyvy [The principle of legal certainty: Current state and prospects]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal [Legal Scientific Electronic Journal]*, (8), 21–27. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/2> [in Ukrainian].
3. World Justice Project. (n.d.). The global rule of law recession is accelerating. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/> [in English].
4. Swenson, G. (2025, January). Rule of law in crisis: The need for a new approach. City St George's, University of London. <https://www.citystgeorges.ac.uk/news-and-events/news/2025/january/rule-of-law-crisis> [in English].
5. Lubinets, D. (n.d.). Ukraina predstavyla zvit pro stan verkhovenstva prava v umovakh viiny [Ukraine presented a report on the state of the rule of law in war conditions]. *Sud.ua*. <https://sud.ua/uk/news/ukraine/335582-ukraina-predstavila-otchet-o-sostoyanii-verkhovenstva-prava-v-usloviyakh-voyny-lubinets> [in Ukrainian].
6. Matvieieva, Yu. (2023). Prava liudyny ta verkhovenstvo prava: znachennia v umovakh viiny [Human rights and the rule of law: Significance in war conditions]. In *Proceedings of the IX (XXII) Lviv Forum of Criminal Justice* (pp. 177–193). <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2e754ee5-011a-47d5-b71d-29a9ddd2ab50/content> [in Ukrainian].
7. Zhukorska, Ya. M. (2022). Porushennia mizhnarodno-pravovykh zobov'iazan Orhanizatsiiei Ob'iednanykh Natsii u konteksti zdiisnennia zbroinoi ahresii rosiiskoiu federatsiieiu proty Ukrainy [Violation of international legal obligations by the United Nations in the context of armed aggression by the Russian Federation against Ukraine]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo [Analytical and Comparative Jurisprudence]*, (7), 327–332. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.61> [in Ukrainian].
8. Kravchuk, V. M. (2019). Zmist pryntsypu pravovoi vyznachenosti yak neobkhidnoi skladovoi verkhovenstva prava [The content of the principle of legal certainty as a necessary component of the rule of law]. *Aktualni problemy pravoznavstva [Actual Problems of Jurisprudence]*, (4), 10–15. <https://doi.org/10.35774/app2019.04.010> [in Ukrainian].
9. Matvieieva, Yu. I. (2018). Pravova vyznachenist: pro and contra [Legal certainty: Pro and contra]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky [NaUKMA Academic Papers. Legal Sciences]*, 1, 29–32. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2018.29-32> [in Ukrainian].
10. European Court of Human Rights. (1979). *The Sunday Times v. The United Kingdom* (No. 1) (Application no. 6538/74). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584> [in English].
11. *Steel and Others v. The United Kingdom* (1998) (Application no. 24838/94). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58240> [in English].
12. *Brumărescu v. Romania* (1999) (Application no. 28342/95). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337> [in English].
13. Venice Commission. (2011). Report on the Rule of Law (CDL-AD(2011)003rev-e). [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e) [in English].
14. European Court of Human Rights. (2020). *Magyar Kétfarkú Kutya Párt v. Hungary* (Application no. 201/17). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180310> [in English].
15. European Court of Human Rights. (2018). *Radomilja and Others v. Croatia* (Application no. 37685/10). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189061> [in English].

16. European Court of Human Rights. (2022). *Vegotex International S.A. v. Belgium* (Application no. 49812/09). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-220415> [in English].
17. European Court of Human Rights. (2014). *Veniamin Tymoshenko and Others v. Ukraine* (Application no. 48408/12). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a44 [in English].
18. Law of Ukraine No. 2073-IX. (2022). *Pro administratyvnu protseduru* [On administrative procedure]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> [in Ukrainian].
19. Law of Ukraine No. 3354-IX. (2023). *Pro pravotvorochu diialnist* [On law-making activity]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20> [in Ukrainian].
20. Constitutional Court of Ukraine. (2019). *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinomy podanniamy Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny ta 65 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen punktu 5 chastyny pershoi statti 3, abzatsu tretoho chastyny tretoi statti 45 Zakonu Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii", punktu 2 rozdilii II "Prykintsevi polozhennia" Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvostei finansovoho kontroliu okremykh katehori posadovykh osib" vid 06 chervnia 2019 roku № 3-r/2019*. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on constitutional submissions of the Verkhovna Rada of Ukraine Commissioner for Human Rights and 65 people's deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of paragraph 5 of part one of Article 3, paragraph three of part three of Article 45 of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption", paragraph 2 of Section II "Final Provisions" of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Peculiarities of Financial Control of Certain Categories of Officials" dated June 6, 2019 No. 3-r/2019]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19> [in Ukrainian].
21. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 28 liutoho 2018 roku u spravi № 800/284/17 (2018)*. [Supreme Court of Ukraine. Resolution in case No. 800/284/17]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72525458> [in Ukrainian].
22. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 17 liutoho 2021 roku u spravi № 9901/56/20 (2021)*. [Supreme Court of Ukraine. Resolution in case No. 9901/56/20]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95849044> [in Ukrainian].
23. Chekhaniuk, L. (2025). *Pryntsyp verkhovenstva prava ta pravova vyznachennist: spivvidnoshennia i okremo aspekty* [The principle of the rule of law and legal certainty: Correlation and specific aspects]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava [Philosophical and Methodological Problems of Law]*, (1), 85–95. <https://doi.org/10.33270/02252901.10> [in Ukrainian].
24. Koziubra, M. I. (Ed.). (2015). *Zahalna teoriia prava: Pidruchnyk* [General theory of law: Textbook]. Vaite [in Ukrainian].
25. *Rishennia YeSPL u spravi "Shchokin proty Ukrainy" vid 14 zhovtnia 2010 roku (2010)*. [European Court of Human Rights. *Shchokin v. Ukraine* (Applications nos. 23759/03 and 37943/06)]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858 [in Ukrainian].
26. Law of Ukraine No. 2402-III. (2001). *Pro okhoronu dytynstva* [On protection of childhood]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> [in Ukrainian].
27. *Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia statusu dytyny, yaka postrazhdala vnaslidok voienykh dii ta zbroinykh konfliktiv : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05 kvitnia 2017 roku № 268 (2017)*. [Cabinet of Ministers of Ukraine. On approval of the Procedure for granting the status of a child who has suffered the consequences of military actions and armed conflicts: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 5, 2017 No. 268]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-n#Text> [in Ukrainian].
28. *Pro sotsialnyi zakhyst ta pidtrymku ditei, yaki postrazhdaly vnaslidok zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii proty Ukrainy, ta vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vporiadkuvannia nadannia sotsialnykh posluh ta vyplat : Zakon Ukrainy vid 08 zhovtnia 2024 roku № 3999-IX (2024)*. [For social protection and support of children who have suffered as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and to introduce amendments to certain legislative acts of Ukraine, the following shall be included in the regulation of the provision of social services and payments: Law of Ukraine dated 08 October 2024 No. 3999-IX]. <https://www.google.com/search?q=https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20> [in Ukrainian].
29. *Postanova Verkhovnoho Sudu vid 24 sichnya 2023 roku u spravi №360/3668/18* [Resolution of the Supreme Court of January 24, 2023 in case No. 360/3668/18]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108594040> [in Ukrainian].
30. *Pro zatverdzhennia pereliku naselenykh punktiv, na terytoriyi yakykh zdiysnyuvalasya antyterorystychna operatsiya, ta vyznannya takymy, shcho vtratyly chynnist', deyakykh rozporядzhen' Kabinetu Ministriv Ukrayiny : rozporядzhennia Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 02.12.2015 № 1275-r*. [On approval of the list of settlements on the territory of which an anti-terrorist operation was carried out, and on recognition as invalid some orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 02.12.2015 No. 1275-p]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-p#Text> [in Ukrainian].

31. Pro zatverdzhennya Pereliku terytoriy, na yakykh vedut'sya (velysya) boyovi diyi abo tymchasovo okupovanykh rosiys'koyu federatsiyeyu : nakaz Ministerstva rozvytku hromad ta terytoriy Ukrayiny vid 28.02.2025 № 376 [On approval of the List of territories on which hostilities are (were) conducted or temporarily occupied by the Russian Federation: order of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine dated 28.02.2025 No. 376]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25>

32. Postanova Tret'oho apelyatsiynoho administratyvnoho sudu vid 11 bereznya 2025 roku u spravi № 160/18185/24 [Resolution of the Third Administrative Court of Appeal of March 11, 2025 in case No. 160/18185/24]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126004933> [in Ukrainian].

33. Za dva roky viyny v Ukrayini dity u pryfrontovyykh rayonakh provely ponad 5000 hodyn, abo mayzhe 7 misyatsiv, svoho dytynstva u bomboskhovyshchakh [UNICEF. (n.d.). Two years of war in Ukraine: Children in front-line areas spent over 5000 hours in bunkers]. <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/ukraine-two-years> [in Ukrainian].

34. Rishennya YESPL u spravi “Vyerentsov proty Ukrayiny” vid 11 kvitnya 2013 roku [European Court of Human Rights. (2013). Vyerentsov v. Ukraine (Application no. 20372/11)]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945 [in Ukrainian].

35. OECD/SIGMA. (2023). The Principles of Public Administration. <https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023-edition-UKR.pdf> [in English].

36. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 15 serpnia 2024 roku u spravi № 460/13317/23 [Supreme Court of Ukraine. (2024). Resolution in case No. 460/13317/23]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121036341> [in Ukrainian].

37. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 03 lypnya 2019 roku u spravi №911/1521/18 [Supreme Court of Ukraine. (2019). Resolution in case No. 911/1521/18]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82970539> [in Ukrainian].

38. Bernaziuk, Ya. O. (2020). Katehoriia “yakist zakonu” yak skladova pryntsypu verkhovenstva prava [The category of “quality of law” as a component of the rule of law principle]. Supreme Court of Ukraine. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> [in Ukrainian].

